

به نام خداوند جان و خرد

رنگین کمان فکر

گونه های جدید تشبیه در اشعار نیمایی

تألیف:

مهری رزمجو

سرشناسه: رزمجو، مهری، ۱۳۴۸ -

عنوان قرارداد: رنگین کمان فکر: گونه‌های جدید تشبیه در اشعار
نیمایی/تالیف مهری رزمجو.

مشخصات ظاهری: تهران: پرنو، ۱۲۰ ص

انتشارات پرنو: شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۹۶۵-۳۲-۸

موضوع: نیمایوشیج، ۱۲۷۴ - ۱۳۳۸، مستعار -- نقد و تفسیر

موضوع: تشبیه

موضوع: شعر فارسی -- قرن ۱۴ -- تاریخ و نقد

موضوع: Persian poetry -- 20th century -- History and criticism

رده بندی کنگره: PIR ۳۳۶۳ / ت ۴۳۹۶ ۱۳۹۶

رده بندی دیویی: ۸۰۴۲۸

شماره ثبت: ۵۰۴۶۳۷۷ ملی

انتشارات پرنو

انتشارات پرنو

تهران، میدان انقلاب، خیابان امیر نژاد، پلاک ۲۶۶ طبقه هم کف، تلفن:

۰۹۱۱ ۱۲۱۹۹۹ ۶۶۹۶۹۰۵۵

رنگین کمان فکر

(گونه‌های جدید تشبیه در اشعار نیمایی)

مهری رزمجو

طراح جلد فاطمه مقدس

لیتوگرافی صدف چاپخانه مهارت صحافی مهرگان نویت

چاپ نخست ۱۳۹۸ شمارگان ۱۰۰۰ نسخه

قیمت ۲۲۰۰۰ تومان شماره نشر ۱۲۵

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۹۶۵-۳۲-۸

حق چاپ: ۱۳۹۸، انتشارات پرنو ©

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۷
فصل اول: کلیات و ملاحظات نظری.....	۱۳
۱-۱- تعریف تشبیه.....	۱۵
۲-۱- ارکان تشبیه.....	۱۷
۳-۱- انواع تشبیه.....	۲۰
۴-۱- اغراض تشبیه.....	۲۸
۵-۱- قصص از تشبیه.....	۳۲
۶-۱- تحول تشبیه.....	۳۴
فصل دوم: رابطه تشبیه با دستور.....	۳۷
۱-۲- بخش اول: نقش دستوری ارکان تشبیه.....	۴۱
۱-۱-۲- حروف اضافه.....	۴۲
۲-۱-۲- اسم و صفت.....	۴۵
۳-۱-۲- حروف ربط.....	۴۸
۴-۱-۲- قید.....	۵۰
۵-۱-۲- فعل.....	۵۳
۶-۱-۲- پسوند.....	۶۰
۷-۱-۲- شبه پسوند.....	۶۳
۲-۲- بخش دوم: بررسی ابهام نقش‌هایی از دستور در تشبیه.....	۶۶

۶۷..... ۱-۲-۲ منادا

۷۵..... ۲-۲-۲ کلمات مرکب تشبیهی

۷۷..... ۳-۲-۲ ترکیب‌های وصفی تشبیهی

۸۴..... ۳-۲-۲ بخش سوم: تشبیه در ارتباط با علم معانی

۸۴..... ۱-۳-۲ تشبیه در قالب خبر انکاری

۸۷..... ۲-۳-۲ تشبیه در قالب انشامری

۹۱..... فصل سوم: تحول تشبیه در قالب نیمایی

۹۴..... ۱-۳-۱ جمله‌ها معترضه

۹۹..... ۲-۳-۲ امکان تکرار نقش‌ها دستوری

۱۰۰..... ۳-۳-۲ طولانی شدن اضافه‌ها تشبیهی

۱۰۷..... فصل چهارم: نمایی کلی از تحول تشبیه

۱۲۰..... یادداشت‌ها

۱۰۹..... کتابنامه

پیشگفتار

در طول روز خواسته ر ناخاسته تشبیه‌های زیادی می‌سازیم و به کار می‌بریم و یا در کلام دیگران حتاً جمله‌های تشبیهی را می‌شنویم این انس عمومی فارسی زبانان با تشبیه ثابت می‌کند که این آرایه پرکاربردترین، عام‌ترین و حتی دلنشین‌ترین آرایه ادب فارسی از دیرباز تاکنون است. تشبیه‌هایی که آگاهانه یا ناآگاهانه به کار می‌بریم کلام ما را ملموس‌تر و عینی‌تر می‌کند.

همچنین پایه بسیاری از تمثیل‌ها و ضرب‌المثل‌های رایج زبان ما تشبیه است آنچنان که ۲۶۸ مثل در کتاب امثال و حکم دهخدا مستقیماً با ادات تشبیه «مثل» شروع شده است و غیر از این موارد هم بسیاری ضرب‌المثل‌های تشبیهی مانند: «در غورگی مویز شده»، «چون سیم قلب

در کیسه ماندن»؛ «به گدای سامره می ماند»؛ «خواب پاسبان چراغ دزد است» و یا «چو قانع شوی سنگ و سیمت یکی است» و گاه شاعران از این ضرب‌المثل‌ها در ترکیب تشبیه خود بهره برده‌اند مانند:

به رنج بردن بیهوده گنج نتوان برد که بخت راست فضیلت نه زور بازو را

سعدی: ۱۹

و یا:

سنگ نام که در دهن هر گرفتار نویست هیچ بازار چنین گرم که بازار تو نیست

سعدی: ۱۲۵

همچنین در نمونه زیر:

منه ز نهار بیرون پای از دگم خود

کز افتاد ز خسر کمتر بود دامن سواران را

صائب: ۴۱۰

در اشعار معاصر هم چنین بهره ای را می یابیم مانند:

افتاده ز بام خاک در گه شده‌ام چون سینه سیم روز کوتاه شده‌ام

سید مشق: ۳۱۵

شاید اغراق آمیزترین شکل‌های تشبیه بوده‌اند که از طبع‌ها و خوارق عادت را آفریده‌اند مثلاً «دیو» مشبیه بسیاری افراطی برای زشت‌رو است و «رویین تنی» مشبیه بسیار مبالغه‌آمیزی برای بهبود یافتن طبیعی زخم‌های جسمانی و «سیمرغ» می‌تواند مشبیه

خیال‌انگیزی باشد برای پرندگان سخن‌گو که هنوز هم بشر به درستی نمی‌داند که هوشمندانه می‌گویند و یا مقلدانه.

کاربرد تشبیه منحصر به جادوی کلام یعنی اشعار و نوشته‌های فخیم ادبی نمانده است و در سایر اقسام هنر هم به کار می‌رود. به عنوان مثال؛ بسیاری از کاریکاتورها براساس یک شباهت صورت پذیرفته‌اند.

در این کاربردهای عامیانه و جانی که بگذریم در حیطه ادبیات فارسی، هم کمتر و دیوانی را خالی از تشبیه نمی‌یابیم و اگر تشبیه را از آثار ستر، ادبی حذف کنیم به حق باید گفت تمام شاه‌بیت‌ها و تصویرگری‌های انت‌نشی، بی‌ی را از بین برده‌ایم. بدون تشبیه، غزلیات سحرانگیز حافظ شباهتی به حال و ندارد و تفال احوالمان نیست و از غزلیات شورانگیز مولانا پس از حذف شباهت‌های مفروق و جمع و تسویه چیزی باقی نخواهد ماند.

اگر تشبیه را از دیدگاه سبک‌شناسی و نقد ادبی بررسی کنیم، درمی‌یابیم که تنها با مطالعه تشبیه در آثار یک شاعر یا نویسنده می‌توان به سبک خاص او پی برد و با تأملی دقیق‌تر؛ شخصیت، اندیشه و دغدغه‌های او را در ارکان تشبیه‌هایش کاوید.

به موازات چنین کارآیی و تأثیری، طبیعی است که بیشترین میزان تغییر و تحول ساختاری، زبانی و معنایی را در مقایسه با سایر آرایه‌ها؛ در تشبیه مشاهده کنیم. و اگر بخواهیم تحول سبکی ادوار مختلف شعر

فارسی را بررسی کنیم، مطالعه تشبیه در اشعار هر دوره بهره مناسب و نسبتاً کافی خواهد بخشید.

در بعضی از کتاب‌های آرایه، سبک‌شناسی، نقد ادبی و حتی تا اندازه‌ای تاریخ ادبیات، به تحول تشبیه در ادوار گذشته شعر فارسی به شکلی غیر منسجم اشاره شده است اما بررسی روند این تحول به گونه‌ای امری و همه جانبه نتایج شگفت‌آوری خواهد داشت.

در باب فاضل، پس از مقدماتی مختصر در معرفی تشبیه و ذکر انواع و اقسام آن، تلاش شده است که تحول ساختاری تشبیه در شعر معاصر با رویکردی به اثر نیمای، دکتر شفیع کدکنی و هوشنگ ابتهاج بررسی شود.

این که از میان شاعران معاصر شعر این استادان را برای تحقیق انتخاب کردم هر کدام به جهتی بوده است زبان شعری نیمایوشیچ چنان ساده و نزدیک به طبیعی‌ترین نحوه بیان است که تشبیه را همچون بسیاری از آرایه‌های دیگر در آن جایی نسبتاً اندک با ترویج قالبی جدید، امکاناتی را در شعر فارسی فراهم نموده است که در مواردی شکل جدیدی به تشبیه بخشیده‌اند هر چند که خود نیمایوشیچ این امکانات شعر نو جهت ساخت تشبیه‌هایی با ساختار جدید استفاده نکرده است ولی نوآوری او دستمایه شاعران خوش ذوق و زیرک پس از او شده است. در بخشی جداگانه و مشروح به این امکانات قالب نو نیمایی اشاره خواهد شد.

اما در اشعار هوشنگ ابتهاج (ه. ا. سایه) مشبیه و وجه شبه چنان ماهرانه انتخاب شده‌اند و هوشمندانه با آرایه‌های دیگری چون مراعات‌النظیر - که حلقه‌ای در ساختمان تشبیه دارد - ابهام - در پایه‌های تشبیه - و مجاز و استعاره ترکیب شده است که شعر او را سرزمینی بکر و جادویی و در عین حال در دسترس می‌یابیم.

ریزگی‌های تشبیه در شعر دکتر شفیعی کدکنی که سبب تعلق خاطر به اشعار ایشان می‌شوند بسیارند از جمله تنوع پایه‌های تشبیه و توجه به مشبیه‌های تازه؛ حفظ سه پایه‌ی تشبیه در یک سروده و تغییر پایه دیگر که معه الا تشبیه با وجه شبه تغییر می‌کند، ساخت واژه‌های مرکب تشبیه‌ی؛ استفاده بسیار هنرمندانه از قالب شعر نو و ایجاد تشبیه‌هایی با تکرار نقش دسوری و وجه معترضه و ... به هر یک از این موارد با ذکر نمونه‌هایی خواهیم پرداخت.